85 години

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Том II

85 години

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

8-9 ноември 2021 г.

Том II

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Свищов, 8-9 ноември 2021 г.

Посветена на 85 години от създаването
на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ II

Международната научно-практическа конференция е организирана в изпълнение на проект №НФ-2-2021 „Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през XXI век – тенденции и предизвикателства“, финансиран със средства по Наредба на МОН за насърчаване на научно-изследователската дейност

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2021

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Проф. д-р Марияна Божинова
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ - председател
Проф. д. н. Борислав Борисов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Стоян Проданов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Катя Личева
Доц. д-р Людмил Несторов
Доц. д-р Марина Николова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Силвия Костова
Доц. д-р Христо Сирашки

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Румен Ерусалимов - *председател*
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Любчо Варамезов - *председател*
Проф. д-р Анета Денева
Проф. д-р Атанас Атанасов
Проф. д-р Йордан Василев
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д-р Маргарита Богданова
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Александър Ганчев
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2069-2 (print)
ISBN 978-954-23-2070-8 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SOCIO-ECONOMIC COHESION IN THE 21ST CENTURY: TRENDS AND CHALLENGES

Svishtov, 8th - 9th November 2021

Dedicated to the 85th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME II

The international scientific and practical conference has been organized as implementation of project SF-2-2021 "Sustainable Development and Socio-Economic Cohesion in the 21st Century: Trends and Challenges", financed with funds by Ordinance of the Ministry of Education and Science for encouraging scientific research

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2021

PROGRAM COMMITTEE
Prof. Mariyana Bozhinova, Ph.D.
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Borislav Borissov, D.Sc.
Prof. Bozhidar Bozhinov, D.Sc.
Prof. Stoyan Prodanov, Ph.D.
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, Ph.D.
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, Ph.D.
Assoc. Prof. Irena Emilova, Ph.D.
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, Ph.D.
Assoc. Prof. Katya Licheva, Ph.D.
Assoc. Prof. Lyudmil Nestorov, Ph.D.
Assoc. Prof. Marina Nikolova, Ph.D.
Assoc. Prof. Plamen Petkov, Ph.D.
Assoc. Prof Silviya Kostova, Ph.D.
Assoc. Prof Hristo Sirashki, Ph.D.

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D., Chairman
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovksi, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.
Head Asst. Asen Bozhikov, Ph.D.

EDITORIAL COMMITTEE
Prof. Lyubcho Varamezov, Ph.D., Chairman
Prof. Aneta Deneva, Ph.D.
Prof. Atanas Atanasov, Ph.D.
Prof. Yordan Vasilev, Ph.D.
Prof. Krasimir Shishmanov, Ph.D.
Prof. Margarita Bogdanova, Ph.D.
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Aleksandar Ganchev, Ph.D.
Assoc. Prof. Ventsislav Vassilev, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovski, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.

The published materials have been reviewed. The authors are responsible for the content and layout of their papers, the opinions expressed, the data used and the sources cited.

ISBN 978-954-23-2069-2 (print)
ISBN 978-954-23-2070-8 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ II

МЕНИДЖМЪНТ, МАРКЕТИНГ, ПЛАНИРАНЕ, МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА, БИЗНЕС ИНФОРМАТИКА

МЕЖДУНАРОДНАТА ПРОИЗВОДСТВЕНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ
В СЪВРЕМЕННИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕН БИЗНЕС
Проф. д.ик.н. Таня Горчева 7

INTEGRATION PROCESSES IN INTERNATIONAL BUSINESS: DIAGNOSIS
OF PREREQUISITES, PARAMETRIZATION AND SIMULATION
D. Sc. Econ., Professor, Illya Khadzhynov, D. Sc. Econ., Professor, Maryna Savchenko
Docent, PhD in Economics, Mariia Shkurat 16

ТЕРИТОРИАЛНИ ПРОПОРЦИИ, ДИСПРОПОРЦИИ… КОХЕЗИЯ?
(ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ)
Проф. д-р Веселин Бояджиев 25

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ЧОВЕШКИТЕ
РЕСУРСИ В КОНТЕКСТА НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19
Гл. ас. д-р Весела Петрова, Доц. д-р Боряна Трифонова,
Гл. ас. д-р Бориславa Гълъбова, **Проф. д-р Емил Димов** 34

ГРАДЪТ - ИКОНОМИЧЕСКИ КАТАЛИЗАТОР
ЗА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНА
Проф. д-р Константин Калинков 43

ПОЛИТИКИ (НЕ)ОСНОВАНИ НА ДОКАЗАТЕЛСТВА
Проф. д-р Маргарита Богданова 51

КОНЦЕПТУАЛИЗИРАНЕ НА СИСТЕМНИ СТРАТЕГИЧЕСКИ ОБРАТИ
Проф. д-р Никола Янков 59

INSTITUTIONAL CHANGES IN THE PUBLIC ADMINISTRATION
OF AGRICULTURE TO INFLUENCE UKRAINIAN AGRO – EXPORTS
Assoc. Prof. Oksana Kiforenko, PhD 66

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ
КОМПЕТЕНЦИЙ БЕЛОРУССКИХ МЕНЕДЖЕРОВ
Доктор экономических наук, профессор Наталья Маковская 74

ПРОБЛЕМЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ
ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
Профессор, доктор экономических наук Вардан Бостанджян,
Кандидат экономических наук, д-р Армине Захарян, **Юлиана Акобян** 80

СЪВРЕМЕННИ МАРКЕТИНГОВИ АСПЕКТИ НА ПАЗАРА
НА ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТИ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Ваня Григорова ……..…….. 91

РОЛЯТА НА ОРГАНИЗАЦИОННАТА КУЛТУРА
ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА
Доц. д-р Корнелия Тодорова ……..……..…….…….. 100

УПРАВЛЕНИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА
КАТО ФАКТОР НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЕФЕКТИВНОСТТА
НА НОВА ПАРАДИГМА НА ИНДУСТРИАЛНОТО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Александър Александрович Сергеев …..……...…….……. 108

ОРГАНИЗАЦИОННИ ПРОЦЕСИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Анатолий Асенов …...…….…..……. 116

ПРОФЕСИОНАЛНО ПРЕГРЯВАНЕ И МОБИНГ
В ДИГИТАЛНА РАБОТНА СРЕДА
Доц. д-р Венета Христова …….……..……. 124

БИЗНЕС МОДЕЛИ И ТЕНДЕНЦИИ НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ
Доц. д-р Веселин Попов, Доц. д-р Петя Емилова ……..……. 132

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИНФЛУЕНСЪР МАРКЕТИНАГА В БИЗНЕСА
Доц. д-р Виржиния Иванова …….……. 139

ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 ВЪРХУ
ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ С УСЛУГИ НА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Галина Захариева …….……. 147

ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ – КЛЮЧОВ ФАКТОР
ЗА ЕФЕКТИВНО УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОМЯНАТА
Доц. д-р Георги Кондев ……..…….……. 155

ВЛИЯНИЕ НА TQM И ВЪНШНИТЕ РИСКОВЕ
ВЪРХУ ПРОЦЕСИТЕ СВЪРЗАНИ С УПРАВЛЕНИЕ
НА ПРОМЯНАТА В ОРГАНИЗАЦИЯТА
Доц. д-р Георги Кондев, Докторант Ирена Михайлова …….……..……. 164

ЕКОИНОВАЦИИ И РЕСУРСНА ЕФЕКТИВНОСТ
Доц. д-р Дафина Донева …..……. 172

ЕТИКА И ЕТИЧНАТА ИНФРАСТРУКТУРА –
МОДЕЛИ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР
Доц. д-р Евелина Парашкевова, Докторант Изабела Йонкова …….……. 179

МОДЕЛИРАНЕ НА ЕКСПОРТНАТА ПАЗАРНА ОРИЕНТАЦИЯ
Доц. д-р Здравко Любенов ……..……. 187

ВЛИЯНИЕ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19
ВЪРХУ ДЪЛГОСРОЧНИТЕ НАГЛАСИ И НАВИЦИТЕ
ПРИ ПОТРЕБЯВАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТИ
Доц. д-р Иван Марчевски, Ас. д-р Криста Нейкова ……..……. 191

РЕЦЕСИЯТА ПОРОДЕНА ОТ COVID-19 И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ
ЗА ПРОМЕНИ В БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА
Доц. д-р Людмил Несторов ……..……. 199

РЕКЛАМНИТЕ АГЕНЦИИ В КОМУНИКАЦИОННИЯ ПРОЦЕС
Доц. д-р Пенка Горанова ……...…….……. 210

ЕФЕКТЪТ НА РОЗЕНТАЛ – КОНТРОЛНИ И УПРАВЛЕНСКИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Пепа Стойкова, Доц. д-р Ирена Емилова ……...…….……. 218

ДИГИТАЛНАТА ЕКОСИСТЕМА – ТЕХНОЛОГИИ И БИЗНЕС МОДЕЛИ
Доц. д-р Петя Емилова, Доц. д-р Веселин Попов ……...……...……. 227

РАЗБИРАНЕ ЗА РОЛЯТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО
В ПОСТИГАНЕТО НА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Румяна Златева ……..……. 234

НАМАЛЯВАНЕ НА РАСТЕЖА И ДЕСТАБИЛИЗИРАЩИ
ЕФЕКТИ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 ВЪРХУ
ГЛОБАЛНАТА ИКОНОМИКА
Доц. д-р Румяна Златева, Доц. д-р Али Балканли ……..……. 241

ТЕОРЕТИЧНИ И ЕМПИРИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА КОМУНИКАЦИОННАТА
ПОЛИТИКА НА ТЪРГОВСКАТА СТРУКТУРА
Доц. д-р Христина Михалева, Х. ас. д-р Светла Атанасова ……..……. 250

МЯСТО И СЪДЪРЖАНИЕ НА ПРОЦЕСА ЗА УПРАВЛЕНИЕ
НА ПРОЕКТИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ОСТАНАЛИТЕ ПРОЦЕСИ
Доц. д-р Христо Сирашки ……..…… 259

УПРАВЛЕНИЕ НА ИНОВАЦИИТЕ В ИНДУСТРИАЛНОТО
ПРЕДПРИЯТИЕ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА
Гл. ас. д-р Бориславa Гълъбова ……..……..…… 266

ДИФУЗИЯТА НА ИНОВАЦИИ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Даниела Илиева ……..……...…. 276

АЛГОРИТЪМ ЗА ФИНАНСОВО УПРАВЛЕНИЕ
В ОБРАЗОВАТЕЛНА ИНСТИТУЦИЯ
Гл. ас. д-р Деница Загорчева ……....…. 284

УПРАВЛЕНИЕ НА КАРИЕРАТА –
ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ
Гл. ас. д-р Десислава Алексиева ……....…. 292

УПРАВЛЕНИЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО В ОРГАНИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Елена Йорданова ……..…..… 298

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПЛАНИРАНЕТО
НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА БИЗНЕСА
Гл. ас. д-р Елица Лазарова …….……..... 303

ГЛОБАЛНАТА ТЪРГОВИЯ С ВИСОКОТЕХНОЛОГИЧНИ
ПРОДУКТИ КАТО ДВИГАТЕЛ НА РАСТЕЖА
Гл. ас. д-р Ивайло Петров …….…..…. 312

ВЛИЯНИЕ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО
ВЪРХУ ЦИФРОВИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ПРЕПОДАВАТЕЛИТЕ
Гл. ас. д-р Кремена Маринова-Костова …….……..… 320

СТРАТЕГИЧЕСКА КОРПОРАТИВНА ОТГОВОРНОСТ –
ОСОБЕНОСТИ И ЗНАЧЕНИЕ ЗА ОРГАНИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Милен Динков …… 328

МЕДИКО-ГЕОГРАФСКАТА КОХЕЗИЯ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Нели Веселинова …… 335

СЪСТОЯНИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ИЗНОС В КОНТЕКСТА
НА ПАНДЕМИЯТА ОТ КОВИД-19
Гл. ас. д-р Недялко Несторов ……..…..…… 343

КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ
КАТО КОМПОНЕНТ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ –
ВЗАИМОВРЪЗКИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Гл. ас. д-р Станислава Стоянова …….……. 349

ИНТЕГРИРАНИТЕ ТЕРИТОРИАЛНИ ИНВЕСТИЦИИ КАТО ИНСТРУМЕНТ
ЗА ПОСТИГАНЕ НА КОНВЕРГЕНЦИЯ МЕЖДУ РЕГИОНИТЕ
Ас. д-р Мариела Стоянова …….……. 357

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ ПРИ КРИЗА - СЪВРЕМЕННИ
ИЗМЕРЕНИЯ И ВЪЗМОЖНИ БИЗНЕС РЕШЕНИЯ
Ас. д-р Надежда Стефанова ……..…. 363

РОЛЯ И ЗНАЧЕНИЕ НА РЕКЛАМНИЯ ПРОЦЕС В АГРОБИЗНЕСА
Ас. д-р Пламен Петров ……..……. 371

INTERNATIONAL ENTREPRENEURSHIP IN THE NEXT NORMAL:
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES
Sen. lect. Margarita Mihaylova, PhD …….…….. 378

СИСТЕМИ ЗА ЕФЕКТИВНОСТ НА МАРКЕТИНГОВАТА
ДЕЙНОСТ В ДИГИТАЛНА СРЕДА
Д-р Ралица Янева …….…. 385

ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ НА МЪРЧАНДАЙЗИНГОВОТО ПРОДУКТОВО НИВО ПОСРЕДСТВОМ МАТРИЦАТА ARTHUR D. LITTLE – A. D. L.
Х. ас. д-р Светла Атанасова ……..... 393

THE IMPACT OF ELECTRONIC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT PRACTICES ON ACHIEVING COMPETITIVE ENTREPRENEURSHIP FOR BUSINESS ORGANIZATIONS
Mohamed Mostafa Ali AlBaz, PhD, Lecturer,
Adham Said Ali Ibrahim, MSC, PhD Student ……..……..… 401

УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТНИ ЕКИПИ В МУЛТИПРОЕКТНА СРЕДА
Докторант Боян Врančев ……..…….. 409

ИНОВАЦИИ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА „ЗЕЛЕНИ“ ПОЛИТИКИ В ХОТЕЛИЕРСТВОТО
Докторант Владо Божилов ……...……..……. 416

КОНФЛИКТИТЕ В ОРГАНИЗАЦИЯТА И УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ
Докторант Мария Велкова ……..… 425

ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЯТ ТУРИЗЪМ И БЪЛГАРСКАТА ПРОЕКЦИЯ
Проф. д-р Марияна Божинова ……..… 435

ИНДУСТРИАЛНА ПОЛИТИКА В ДЪРЖАВИ С РАЗВИВАЩИ СЕ ПАЗАРИ В КОНТЕКСТА НА ИНДУСТРИЯ 4.0
Проф. д.ик.н. Евгений Савелев, Проф. д.ик.н. Виталина Куриляк …….…….. 443

ОСОБЕНОСТИ НА ФОРМИРАНЕ НА МЕХАНИЗМА НА УПРАВЛЕНИЕ НА СОЦИАЛНО ОТГОВОРНИТЕ КОМПАНИИ ВЪВ ВЕРИГАТА НА ДОСТАВКИТЕ
Проф. д-р Анета Денева, Докторант Рустам Асланзаде ……..... 451

БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ КАТО АТРАКТИВНИ НИЪРШОРИНГ ДЕСТИНАЦИИ
Проф. д-р Любчо Варамезов, Кармен Врančев ……... 457

ДИГИТАЛНАТА ИНФРАСТРУКТУРА – ИНСТРУМЕНТ НА УПРАВЛЕНСКОТО КОНСУЛТИРАНЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА СМАРТ ТУРИЗМА
Доц. д-р Николай Цонев, Докторант Данаил Алеков ……..…….. 464

ВЛИЯНИЕ НА КРИЗИСНИТЕ СЪБИТИЯ ВЪРХУ ТЪРГОВИЯТА НА ДРЕБНО
Доц. д-р Венцислав Перков ……. 472

ЗНАЧИМОСТ НА АГРАРНИЯ СЕКТОР ЗА НАЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА
Доц. д-р Виолета Блажева …….…….. 480

НОВИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯ БИЗНЕС
В ДИГИТАЛНА СРЕДА
Доц. д-р Искра Пантелеева ……..….. 488

ТУРИЗЪМ В УСЛОВИЯТА НА COVID-19
Доц. д-р Любка Илиева ……..….. 497

ФОРМИРАНЕ НА СЕНЗОРНИ ИЗЖИВЯВАНИЯ В ТУРИСТИЧЕСКИТЕ
ПАКЕТИ КАТО ФАКТОР ЗА ЗАВРЪЩАНЕ НА ТУРИСТИТЕ
В ДЕСТИНАЦИЯТА
Доц. д-р Мариана Янева, Д-р Ралица Георгиева ……..… 505

БИЗНЕС ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА ПРОДУКТИТЕ ПО ЗДРАВЕН ТУРИЗЪМ
И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА РАЗВИТИЕТО ИМ В ТУРИСТИЧЕСКИТЕ
РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Мариана Янева, Д-р Стилияна Басмаджиева ……. 513

СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ АГРАРЕН СЕКТОР
В УСЛОВИЯ НА ТРАНСФОРМИРАЩА СЕ
КЪМ УСТОЙЧИВОСТ ИКОНОМИКА
Доц. д-р Марина Николова ……..…… 523

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА УСТОЙЧИВ КООПЕРАТИВЕН
МОДЕЛ В БЪЛГАРСКОТО СЕЛСКО СТОПАНСТВО
Доц. д-р Маруся Линкова ……..….. 532

ИЗИСКВАНИЯ ОСИГУРЯВАЩИ ЗДРАВОСЛОВНИ
И БЕЗОПАСНИ УСЛОВИЯ НА ТРУД В ЦЕХОВЕТЕ
ЗА КОНФЕКЦИОНИРАНЕ НА ОБУВНИ ИЗДЕЛИЯ
Доц. д-р Николай Карев ……..……. 539

ТЪРГОВИЯТА НА БЪЛГАРИЯ С ТРЕТИ СТРАНИ –
АНАЛИЗИ И ТЕНДЕНЦИИ
Доц. д-р Петранка Мидова ……..…… 547

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОЦЕНКА НА ПАКЕТИ ОТ АКЦИИ
Доц. д-р Светослав Илийчовски ……..... 555

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ТЕКСТИЛНАТА ИНДУСТРИЯ
В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Сергей Найденов, Докторант Калин Петров Киряков …….. 564

ОМНИКАНАЛНАТА ИНТЕНЗИВНОСТ НА АСОРТИМЕНТНО ПРЕДЛАГАНЕ
КАТО ДЕТЕРМИНАНТА НА ПОТРЕБИТЕЛСКАТА УДОВЛЕТВОРЕНОСТ
Доц. д-р Симеонка Петрова …. ……...571

КООПЕРИРАНЕ И СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ ЗА УСТОЙЧИВ
РАСТЕЖ И ТЕХНОЛОГИЧНО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Славена Стоянова ……..…… 579

РЕГИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА И ПРОГРАМИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ
ТЕРИТОРИЯТА И ТУРИЗМА В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Тихомир Личев ……. 587

СОЦИАЛНАТА КОХЕЗИЯ – ХАРАКТЕРИСТИКИ
И ТЕОРЕТИЧНА РАМКА
Гл. ас. д-р Ваня Ганева ……..….. 595

КОРПОРАТИВНА СОЦИАЛНА БЕЗОТГОВОРНОСТ
Гл. ас. д-р Емил Николов …… 603

ЗАЕТИТЕ ЛИЦА В ТЪРГОВСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ –
СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ
Гл. ас. д-р Зоя Иванова …… 611

ИНТЕЛИГЕНТНИ РЕШЕНИЯ ЗА ТЪРГОВИЯ НА ДРЕБНО –
ОБЛАЧНА БАЗИРАНА ТОЧКА НА ПРОДАЖБА
Гл. ас. д-р Иван Маринов …… 619

КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА - МОДЕЛ ЗА ПОВИШАВАНЕ
УСТОЙЧИВОСТТА НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО
Гл. ас. д-р Илияна Кръстева ……... 625

ДИНАМИКА В ЗАЕТОСТТА НА ЛЕГЛОВАТА БАЗА ПО БЪЛГАРСКОТО
ЧЕРНОМОРИЕ ЗА ПЕРИОДА 2019-2021г.
Гл. ас. д-р Любомира Тодорова……632

ПРИЛОЖЕНИЕ НА СКЛАДОВИТЕ СИСТЕМИ В УПРАВЛЕНИЕТО НА
ТЪРГОВСКИТЕ ПРОЦЕСИ ПРИ ОМНИКАНАЛНИ ТЪРГОВЦИ
Гл. ас. д-р Марияна Кътева…….. 638

ХОТЕЛИЕРСТВОТО В БЪЛГАРИЯ В УСЛОВИЯТА НА COVID-19
Гл. ас. д-р Павлин Павлов ……..……645

ПЛАНЪТ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И УСТОЙЧИВОСТ
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – СМЯНА НА ПРИОРИТЕТИТЕ
В ТРАНСПОРТНИЯ СЕКТОР
Гл. ас. д-р Петя Коралова-Ножарова, Гл. ас. д-р Щерьо Ножаров…….……651

МРЕЖОВИ ВЕРИГИ НА ДОСТАВКА В АГРОБИЗНЕСА
Гл. ас. д-р Радка Ненова ……..…….…….659

ДИНАМИКА И РАЗВИТИЕ НА ПРОИЗВОДИТЕНОСТТА
НА ТРУДА В СЕКТОР УСЛУГИ
Гл. ас. д-р Силвия Господинова …….……...667

СЪЩНОСТНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева ……..……675

ФОТОВОЛТАИЧНИТЕ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТА
НА ЗЕЛЕНАТА СДЕЛКА
Гл. ас. д-р Явор Станев ……681

ТЕРИТОРИАЛНА КОНЦЕНТРАЦИЯ НА СЕКТОР НЕДВИЖИМА
СОБСТВЕНОСТ И ФАКТОРИТЕ, КОИТО МУ ВЛИЯЯТ
Гл. ас. д-р Яна Стоенчева ……..….. 686

ФАКТОРИ, ВЛИЯЕЩИ ВЪРХУ ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИТЕ
НАМЕРЕНИЯ НА МЛАДИТЕ
Ас. д-р Ивайло Костов ……..695

НАЧИНИ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ДРЕБНИЯ ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ
БИЗНЕС В СФЕРАТА НА ТУРИЗМА СЛЕД COVID-19
Ст. преп. Елка Узунова ……702

ПРОИЗВОДСТВО НА ВОДОРОД ЧРЕЗ ЯДРЕНИ ЦЕНТРАЛИ –
ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Д-р Борислав Боев ……...……..708

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ТРЪЖНИТЕ ПРОЦЕДУРИ В УПРАВЛЕНИЕТО
НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ЗЕМИ – АКЦЕНТИ И ПРОБЛЕМИ
Доктор Валери Велковски ……..…….716

ПРОГРАМАТА ЗА ПРОФИЛАКТИКАИ РЕХАБИЛИТАЦИЯ
НА НОИ КАТО ЧАСТ ОТ ДЪРЖАВНАТА ПОЛИТИКА
ЗА ЗДРАВЕН ТУРИЗЪМ
Доктор Кристина Георгиева ……..725

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ
НА ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ПО КОХЕЗИОННАТА
ПОЛИТИКА ПРЕЗ XXI-ВЕК
Докторант Айтен Сабри …….. 733

ЗЕЛЕНАТА ИКОНОМИКА И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО
Докторант Александър Личев ……740

ПРИКЛЮЧЕНСКИЯТ ТУРИЗЪМ КАТО НЕРАЗДЕЛНА
ЧАСТ ОТ СВЕТОВНИЯ ТУРИЗЪМ
Докторант Виктория Янакиева ……..748

НЕГАТИВНИ ПРОЯВЛЕНИЯ ОТ ПРИЛОЖЕНИЕТО
НА МЕДИЦИНСКИЯ ТУРИЗЪМ
Докторант Десислава Александрова ……..754

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПОДХОД ЗА ПРИЛАГАНЕ НА ИЗИСКВАНИЯТА
ЗА СЕРИАЛИЗАЦИЯ НА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ ОТ СТРАНА НА ООП
Докторант Димитър Райчев ……761

УПРАВЛЕНИЕ НА ИНОВАЦИИТЕ В ИНДУСТРИАЛНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА

Гл. ас. д-р Бориславa Гълъбова[1]

Резюме: *Докладът е посветен на актуална икономическа проблематика, свързана с иновациите, иновационните процеси и особеностите на тяхното управление в индустриалното предприятие в условията на възникналата вследствие глобалната пандемия от COVID-19 криза. Акцентът се поставя върху анализ на настоящата ситуация и перспективи за развитие, въз основа на което се очертават някои основни предизвикателства пред бизнеса при иновационното му развитие и се предлага подход за тяхното преодоляване.*

Ключови думи: *иновация, управление на иновациите, индустриален мениджмънт, индустриално предприятие, криза*

JEL: O30, O31, O36

INNOVATION MANAGEMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE IN A CRISIS CONTEXT

Head Assist. Prof. Borislava Galabova, PhD

Abstract: *The paper is dedicated to some current economic issues related to the innovation, innovation process and the characteristics of their management in the industrial enterprises in the context of the global pandemic crisis due to COVID-19. The emphasis is put on the analysis of the current situation and the development prospective by which some main business challenges in its innovative development are outlined and an approach for their overcoming is proposed.*

Key words*: innovation, innovation management, industrial management, industrial enterprise, crisis*

JEL: O30, O31, O36

1. Въведение

Глобалната пандемия от коронавирус (COVID-19) стана значима предпоставка за преосмисляне на настоящите управленски модели, тяхната приложимост и ефективност, като наложи търсене на спешни решения на нововъзникнали и на стари проблеми. Все повече мениджъри започват да търсят нови възможности за стабилиране на състоянието на предприятието и преминаване през кризата при възможно най-малко сътресения. Действително индустриалният бизнес бе силно засегнат от ико-

[1] borislava.galabova@mgu.bg, Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ - София

номическата криза, която последва след избухването на пандемията. Въведените ограничения и мерки на национално и международно ниво повлияват сериозно върху цялостната дейност, производствения процес, веригата на доставки и пазарната реализация на произведените продукти. В сложната епидемична обстановка се наблюдават сериозни и дълбоки изменения в икономиката, обществото и политиката. Определени процеси се ускоряват, докато други се забавят или дори спират поради влиянието на комплекс от икономически, социални, политически, технологични и психологически фактори. Това води до необходимост от преструктуриране, реорганизация и изменения, процеси, дейности и операции, така че да бъдат адекватни и приспособени в най-голяма степен към новите реалности и изисквания към бизнеса. Изменения са направени и продължават да се правят в стратегиите, целите, политиките, моделите и инструментите, чрез които се търси стабилизиране, ограничаване на щетите от кризата и откриване на възможности за преминаване през нея и ориентиране към скоростно икономическо възстановяване.

Предизвикателствата, пред които бизнесът е изправен, изискват внимателен ситуационен анализ, идентифициране на силните и слабите страни на предприятието, възможностите и заплахите пред него, избор на стратегия за справяне с кризисното състояние, тенденции и перспективи, изготвяне на план и преминаване към конкретни действия. Предприемането на определени антикризисни мерки във всяко индустриално предприятие е важна предпоставка за справяне с трудностите. Като основна цел на индустриалното предприятие в такава ситуация може да се посочи стабилизирането, запазването на капацитета и потенциала и, в близка или по-далечна перспектива, постигане на бизнес развитие и растеж. Промяната, която е неизбежна и наложителна като реакция на създалата се ситуация, означава и преосмисляне на настоящите модели, тяхната адекватност, приложимост и резултатност.

Управлението на иновациите е един от ключовите процеси в индустриалното предприятие, който също следва да бъде обект на анализ в условията на криза, преценка на състоянието, планираното развитие и евентуална промяна на курса, ако резултатите се определят като незадоволителни или целите следва да се актуализират. Настоящият доклад е посветен на тази актуална проблематика, свързана с иновациите, иновационните процеси и особеностите на тяхното управление в индустриалното предприятие в условията на възникналата здравна и икономическа криза. Акцентът е поставен върху анализа на настоящата ситуация и перспективи за развитие, въз основа на което се очертават някои основни предизвикателства пред бизнеса при иновационното му развитие и управлението на иновациите. Целта е и да се предложи възможен подход за тяхното преодоляване, който е реално приложим в настоящата кризисен контекст.

2. Иновации по време на криза

В днешните стопански условия иновациите се приемат като приоритет от страна на голяма част от индустриалните предприятия, които разпознават тяхната значимост за стопанския напредък. Това е обосновано и логично, предвид факта, че именно иновациите са „носител“ на благоприятни промени в структурата, организацията, процесите и моделите и са насочени към усъвършенстването на всички аспекти на стопанската дейност и към нейната модернизация и оптимизация. Чрез тях индустриалните предприятия създават добавена стойност, печелят и задържат пазарните позиции, осигуряват конкурентоспособността си и въз основа на това постигат растеж и развитие. Важни глобални процеси, сред които глобализацията, индустриализацията, интеграцията и ожесточената конкурентна битка, стават причина и предпоставка предприятията да търсят способи да бъдат по-иновативни и развиващите се, да не остават като страничен наблюдател, а да са активен участник в процесите, като се стремят да бъдат достатъчно гъвкави и приспособими към външните промени. В такива динамични условия на средата, които се усложняват още повече след настъпването на ковид кризата, е наложително преосмислянето на действащите парадигми, стратегии и модели. Процесът по управление на иновациите също не може да остане встрани от тези промени, защото е пряко свързан с всички други дейности, които задължително следва да се изпълняват, за да обезпечат нормалното функциониране на предприятието.

От теоретична гледна точка под „иновация“ може да се разбира всяка новост, планирана, разработена, реализирана и внедрена в бизнес практиката под формата на продукт, услуга, процес, модел или организация на труда на предприятието, водеща до устойчиво и измеримо усъвършенстване или цялостно обновление на дейността или продукта (стока или усуга), предлаган на пазара. Имайки предвид това, като водещи моменти в иновационния процес се определят новостта, позитивната промяна и полезността на иновацията за индустриалното предприятия, за икономическата система и обществото. В този смисъл иновирането се изразява чрез представянето на нещо ново, което задължително да носи промяна (Edwards-Schachter, 2018). От днешна перспектива то е задължителен елемент от дейността и функционирането на всяко индустриално предприятие, от което пряко зависят неговите финансово-икономически резултати, конкурентоспособност, производителност и оцеляване на пазара. Пренебрегването на този задължителен елемент от дейността на предприятието – създаването на новост и целенасоченото и производителното й използване, доказано се заплаща скъпо - със загуба на конкурентоспособност и отпадане от пазара. Иновационната дейност включва комплекс от дейности по научна и развойна дейност, технологично, финансово, организационно, маркетингово и търговско обезпечаване на целия иновационен процес от идеята до изпълнението, приложението и комерсиализацията й. Следователно става въпрос за комплексна и

интердисциплинарна дейност, която изисква целенасочени и интегрирани усилия, значим кадрови потенциал и инфраструктурна обезпеченост както на ниво предприятие, така и на ниво национална иновационна инфраструктура, за да се развива успешно. Иновационният процес и неговото управление в индустриалното предприятие е сложен процес, основаващ се върху стратегически поглед, знания, опит и ресурсна обезпеченост. Основната му цел е благоприятната промяна или усъвършенстване, които да бъдат постигнати чрез целенасочена и систематична дейност и въз основа на новаторски и нетрадиционни подходи, творчество, съзидателност и креативност. В иновационния процес от най-голямо значение за индустриалното предприятие е въпросът дали идеята ще може да се осъществи на практика, тоест да бъде изпълнима и реалистична от гледна точка на наличните ресурсни, технически, технологични и информационни ограничения, и да получи своята материализация в обозрим и конкретен срок. От важно значение е и дали създаденият иновационен продукт ще може да се реализира на пазара и да достигне до комерсиализация – да получи адекватна пазарна и потребителска оценка и да докаже своята полезност.

Първият и изначален въпрос е дали по време на икономическа и здравна криза, на каквато сме свидетели днес, иновации въобще следва да се правят или обратното, трябва да бъдат премахнати от списъка с приоритетите, въобще да бъдат спрени или силно ограничени. Налични са достатъчно доводи и в двете посоки от гледна точка на теорията и реалната индустриална практика. По време на криза ресурсите са още по-ограничени, приходите намаляват, а разходите, които се правят за приспособяване към новите условия, нарастват. Осигуряването на финансиране е значително потрудно, кредитирането е ограничено, големите инвестиционни проекти биват замразени до настъпване на повече стабилност и подобряване на условията на средата. Това дава достатъчно основания за отказ от иновации, временно или по-продължително спиране на иновационните процеси и преустановяване на иновационните проекти. От друга страна, по време на криза промените са неизбежни, независимо дали са желани или не. Те най-често са свързани с необходимост от усъвършенстване, преструктуриране и преориентиране в различни аспекти и направления и засягат една или повече функции и дейности на предприятието. В този смисъл извършването на промени предполага и разработване на иновации, откритост към новостите и възможностите. Затова въпросът дали е необходимо да са правят иновации по време на криза не стои на дневен ред. Значение има въпросът как те да бъдат правени при съблюдаване и преодоляване на всички ограничителни условия – икономически, технически и технологични, информационни, правни и екологични.

Ролята на иновациите за икономическото, индустриално и технологично развитие в настоящите сложни икономически и социални условия и по-специално в условията на криза и при необходимост от бързо, устойчиво

и последователно следкризисно възстановяване е значителна и все по-разпозната от страна на науката, бизнеса и публичния сектор. Налага се тенденцията, че иновациите по-често се използват като средство за адаптация и управление на промяната, като по този начин допринасят за стабилизиране, осигуряване на конкурентоспособност, растеж и развитие на индустриалния бизнес. Видимо от последните обстоятелства, кризата също може да се превърне в решаващ фактор за създаването на иновации.
Иновирането, предизвикано от необходимост от преодоляване на кризисни предизвикателства, може да е резултат и от настъпването на неблагоприятни обстоятелства и негативно въздействие на факторите на околната среда, които задължително изискват една или друга промяна като реакция на случващото се. Бързо променящите се икономически условия и бизнес среда, динамиката на потребителските очаквания, нагласи и изискванията на ковид кризата и последвалата икономическа криза са сред факторите, с които индустриалните предприятия следва да се съобразяват, ако искат да продължат да съществуват и да се развиват. Това, което днешната криза доказа, е, че има проблеми, които могат да се решат само чрез колективни усилия и интегриране на знания, опит, идеи и обединяване на капацитета и конкурентните предимства в търсенето на решения на общите проблеми.

Потенциалните изменения могат да са свързани със сътрудничество между различни субекти, отварянето на бизнеса, интернационализацията, развиването и включването в партньорски иновационни мрежи. Важен елемент на технологично насочената ориентация е хоризонталното кооперирание на всички участници в процесите, които са насочени към създаването и задълбочаването на сътрудничеството на широка основа. Подобно на други големи и трудни за решаване наднационални проблеми, борбата срещу последиците от ковид кризата върху бизнеса изисква колективно, координирано и целенасочено усилие от страна на множество и различни субекти, за да се преследват смели идеи, да се приемат по-малко конвенционални подходи и да се даде възможност за необходимото научно развитие и технически напредък. Кризата предполага съвместните усилия на различни субекти – участници в икономическите процеси, което да даде възможност за научен и технологичен напредък. Както Chesbrough (2020) посочва, именно кризите и мащабните бедствия могат да станат голям стимул за иновациите и да им дадат нов тласък.

Все по-видимо е, че глобалната пандемия и последвалата икономическа криза станаха ускорител на процеси, които вече бяха започнали, но вървяха твърде бавно и противоречиво и бележиха слаби резултати, сред които цифровизацията, дигитализацията и технологичната трансформация. Кризата се превърна в катализатор на процесите на търсене на нови подходи и модели в икономиката и управлението, като подложи на изпитание традиционните, тяхната ефективност и приложимост в настоящия етап на икономическо развитие. В силно конкурентната и турбулентна кризисна бизнес

среда създаването на подходящи иновации е наложително, за да се поддържат финансовите резултати и да се постигнат конкурентни предимства (Bagherzadeh et al., 2020). Това е особено валидно за настоящата пандемия, тъй като иновациите отдавна са считани за един от най-ефективните стратегически отговори на кризи (Wenzel et al., 2020). Въпреки това по време на криза те могат да бъдат по-трудни, защото се изискват бързи и решителни действия, често извършвани с ограничени ресурси (Chesbrough, 2020; Wenzel et al., 2020). По тази причина следва да се търси решение на въпрос, как проблемът с ниската иновационна активност и ограничения иновационен капацитет на българските индустриални предприятия да не се задълбочава допълнително в кризисни условия. Неблагоприятните влияния от нея ще продължават поне няколко последователни години, по прогнози на Световната банка, и ще смущават иновационните процеси най-малко поради липсата на достатъчно финансиране, увеличения риск и несигурност в инвестирането и затормозяването на цялата производствена дейност.

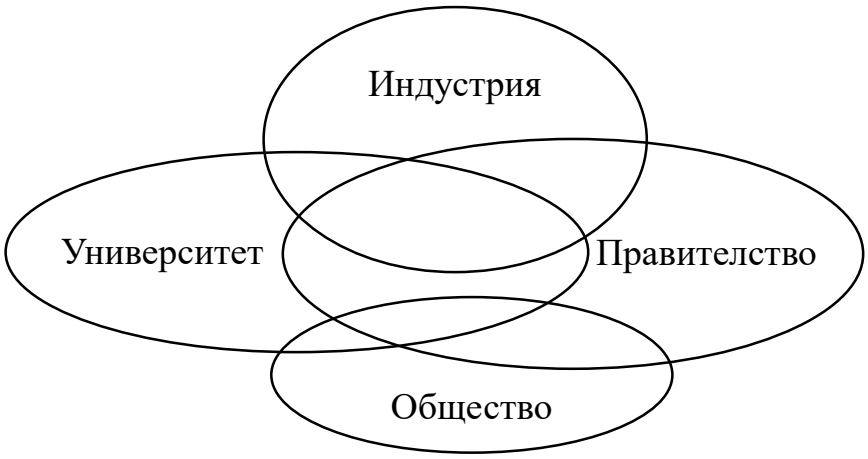
Настоящата криза изостри въпроса за необходимостта от структурни реформи в българските предприятия, които да доведат до налагане на цифровата трансформация на икономиката и до устойчиво вписване на иновациите, дигитализацията, автоматизацията, цифровизацията и високите технологии в индустриалната практика. Ако не се направят такива реформи във връзка с прехода към дигитална икономика и индустриална трансформация, българските предприятия трудно ще излязат от кризата и в резултат икономическото възстановяване ще е поставено под въпрос. В този нов кризисен контекст отварянето на организационните граници, търсенето на сътрудничество на широка основа и прилагането на отворени иновационни модели са възможен стратегически подход за управление на иновациите. Отворените иновации са нов бизнес модел за управление на иновационните процеси, основан върху по-различно виждане за икономическия, иновационния и технологичния потенциал на индустриалното предприятие. В условията на икономическа криза и съобразно налагащите се световни и европейски тенденции навлизането на отворените иновации в българските индустриални предприятия е въпрос на време и неизбежна следваща стъпка в процеса на тяхното развитие. Позовавайки се на очертаната ситуационна рамка, е видно, че индустриалните предприятия могат да превъзмогнат кризисните тенденции и да противодействат на рисковете пред бизнеса, като въвеждат промени, за да се приспособят по-успешно към „новото нормално“. Капацитетът им да се адаптират е точно равен на този да преодолеят кризата в приемливи срокове и при минимални загуби на време и ресурси. Затова още по-нужно става оптимизирането и засилването на връзките между наука, технологии, бизнес и иновации, а така също и активният обмен на резултатите от тези процеси и приложението им в реалната бизнес практиката. Гледайки отвъд хоризонта на глобалната пандемия – към пост-ковид ерата, процесът на икономическо възстановяване и пост-ковид икономиката, иновациите,

автоматизацията, дигитализацията, цифровизацията и ускорената технологична трансформация показват най-значим потенциал да се превърнат в решение на възникналите нови проблеми и да дадат тласък за преодоляване на кризата. Иновациите, дигитализацията, автоматизацията, цифровизацията и високите технологии играят важна роля и по време на кризата поради необходимостта от промяна и адаптация на процесите в предприятията. Те показват потенциал да осигурят релевантен отговор на създалата се кризисна за бизнеса ситуация.

3. Подходи за управление на иновациите по време на криза

Възможен подход за управление на иновациите по време на криза е *Моделът на четворната спирала (Quadruple Helix Model),* разработен и представен от E. Carayannis и D. Campbell през 2009 г. (фигура 1). От момента на своето представяне спираловидните модели се използват широко като основополагащи модели в иновационната икономика и в икономиката на знанието. Всеки сектор в съответния модел е представен под формата на кръг от спирала, като степента (зоната) на покриване показва полето на взаимодействие между отделните сектори на спиралата. Този модел за създаване на иновации се основава на сътрудничеството между четири основни субекта: индустрията, публичните институции, университетите и обществото. Той е изграден въз основа на разбирането, че за създаването на една иновация са необходими колективни усилия и различни отправни гледни точки, които да бъдат отразени в хода на всички етапи на нейното създаване. Концепцията на Модела на четворната спирала почива върху активното сътрудничество между всички субекти за получаване на иновативен продукт, който да отразява техните интереси и очаквания и да бъде създаден въз основа на техния общ капацитет и потенциал. На практика става въпрос за модел на иновационно сътрудничество има значително по-голям обхват и надхвърля границите на затворените и линейни модели, чрез които се създават иновации.

Включването на потребителите като активен участник в иновационните процеси променя както средата за иновации, така и тяхното управление, като активизира обмена на идеи и връзките между различните субекти, които обаче имат обща стратегическа цел – създаването и използването на новаторски продукти с по-усъвършенствани характеристики и свойства. Той се базира върху постановките на Модела на тройната спирала (Triple Helix model), но към него се добавя и още едно ново измерение – на обществото, тоест на потребителите, които също имат интерес към иновационните процеси в предприятието и съответно е логично да имат и принос към тях (Carayannis and Campbell, 2009). През последните години ролята на обществото за създаване на иновации е все по-голяма и разпозната, като в резултат моделът включва и това измерение (Leydesdorff, 2012).

Фигура. 1. Модел на четворната спирала (Quadruple Helix Model)
Източник: Адаптирано по Carayannis, E. et al., (2017). The ecosystem as helix: an exploratory theory-building study of regional co-opetitive entrepreneurial ecosystems as Quadruple/Quintuple Helix Innovation Models, R & D Management

Arnkil et al. (2010) определят Модела на четворната спирала като ориентиран към потребителите иновационен подход. Той представлява своеобразен преход от икономиката на знанието към икономика на обществото. В неговите рамки всички участници дават своя принос, идеи и усилия в полза на създаването на иновация. Моделът се използва за реализирането на отворени иновации, като нова парадигма, която се основава на разбирането, че бизнес организациите следва да използват и външни идеи заедно с техните вътрешно генерирани, а така също и вътрешни и външни пътища към пазара, когато се стремят да създават иновации и да усъвършенстват продуктите, процесите, моделите и организацията на дейността. Отворената иновация, която може да се реализира чрез Модела на четворната спирала, почива именно върху отварянето на бизнес организациите към външната среда. Търси се взаимодействие и обмен на идеи, знания и опит с външни субекти, въз основа на който да се постигне оптимизация на иновационните процеси. В този смисъл Моделът на четворната спирала за отворени иновации е фокусиран изцяло върху взаимодействието между четири основни сектора, защото интеграцията на индустрията, академичните среди, публичния сектор и обществото е логичен ход на развитие на съвременния етап, в който се намират икономиката и обществото. Прилагането на модела дава по-големи възможности за създаване и внедряване на иновациите и преодоляване на предизвикателствата на настоящата криза. Имайки предвид, че моделът отразява новите подходи, направления и разбирания за управлението на процесите и иновациите на предприятията, той е напълно приложим в динамично променящите се условия на бизнес средата и съобразен с високите

изисквания и очаквания на потребителите и техните нагласи. През последните десетилетия значението на познанието за организациите се засили (Machová and Zsigmond, 2019). Имайки предвид това, той съответства напълно и на наложилата се тенденция за засилване и задълбочаване на връзката в триъгълника на знанието наука – образование – бизнес и с разбирането, че за иновации са необходими колективни усилия на различни нива и в различни направления. Това води до и налага нов тип иновационна политика – по-широко обхватна, гъвкава и децентрализирана, фокусирана върху създаване на иновативни продукти (стоки и услуги) с голяма полезност и за обществото, и за бизнеса.

4. Заключение

Моделът на четворната спирала, приложим при създаване на отворени иновации, представя иновационното сътрудничество под формата на спирала и акцентира върху активно взаимодействие между бизнеса, академичните среди (университетите), публичния сектор и обществото. Негов фундамент е активизирането на връзките и отношенията, интегрирането на усилията, идеите, опита и знанията на различни субекти с една основна цел – създаване и внедряване на иновации. Представеният модел е възможна алтернатива за бизнеса да активизира своята иновационна дейност, провеждайки широка иновационна политика, да участва в иновационни и бизнес мрежи, да разшири и задълбочи отношенията си с публичния сектор, научната общност и да отговори по-пълно на очакванията и изискванията на потребителите и обществото чрез създаване на търсени и висококачествени иновативни продукти. Приложението на подобен модел, заедно с „отварянето“ на бизнес организациите към външната среда, става още по-обосновано в условията на кризата, необходимостта от бързо преминаване към икономическо възстановяване чрез колективни усилия и преодоляване на предизвикателствата пред бизнеса. Това е възможно чрез търсене и прилагане на нови подходи, смяна на гледната точка към процеса на създаване и управление на иновациите и промени в бизнес моделите и нагласите за развитие и растеж.

Използвани източници

Arnkil, R., A. Järvensivu, P. Koski, and T. Piirainen. (2010). Exploring Quadruple Helix: Outlining User-Oriented Innovation Models. Tampere: University of Tampere, Institute for Social Research, Work Research Centre.

Carayannis, E. G., Campbell, D.F.J: (2009). „Mode 3“ and „Quadruple Helix“: toward a 21st century fractal innovation ecosystem. *International Journal of Technology Management 2009*, 46 (3/4), 201–234.

Chesbrough, H. (2020). To recover faster from Covid-19, open up: Managerial implications from an open innovation perspective. *Industrial Marketing*, Volume 88, July 2020, 410-413.

Edwards-Schachter, M. (2018). The nature and variety of innovation. In: *International Journal of Innovation Studies*, 2/2018, 65-79

Leydesdorff, L. (2012). „The Triple Helix, Quadruple Helix, and an N-Tuple of Helices: Explanatory Models for Analyzing the Knowledge-Based Economy?", *Journal of the Knowledge Economy* 3(1), 25–35.

Leydesdorff, L. (2012). The Triple Helix of University – Industry - Government Relations. *SSRN Working Paper Series.*

Machová, R., Zsigmond, T. (2019). The connection between knowledge organization and artificial intelligence. International Scientific Conference „Current Problems of the Corporate Sector 2019", Ráztočno, Handlová, Vydavateľstvo EKONÓM, Bratislava

Wenzel, M., Stanske, S., Lieberman, M.B. (2020). Strategic responses to crisis. *Strategic Management*, Vol. 42, Issue 2, 8-18.